

A Nemzeti Casino múltja és könyvtárának jelene*

Széchenyi István 1827-ben alapította meg a Nemzeti Casinót (NC), ami 1830-ig Pesti Casino néven működött. Széchenyi az ünnepélyes megnyitón elmondta, hogy az egyesület létrehozásának célja, *„hogy hazánkban is legyen egy olyan megkülönböztetett díszes összegyülekezőhely, melyen főbb és előkelőbb és jobb nevelésűek, eszes, értelmes férfiak, a társasági rendnek mindenik osztályából egymással vagy barátságos beszélgetés végett találkozzanak vagy többféle politikai ujságokat s hasznos gazdasági, tudományos, művészi hónapos-írásokat olvashassanak, magukat pedig üres óráikban illendően mulathassák”*.¹

Már ekkor 175 részvényese volt az egyesületnek, ezért bizottságot állítottak fel az alapszabályok kidolgozására, és az egyesület ügyeinek intézésére. Fennállásának fénykorában majdnem 800 főre emelkedett a tagok száma.

A NC könyvtára Széchenyi és az alapító tagok könyvadományával jött létre, majd az évtizedek alatt közel 40.000 kötetet gyűjthettek össze. Célját tekintve magánjellegű könyvtárként működött, csak a helyben használat volt engedélyezett a tagok számára.

A magyar belügyminiszter a 251.044/1945.IV./14 számú rendeletével feloszlatta a Nemzeti Casinót, mint „az ország érdekeivel ellentétes működést kifejtő jogi személy”-t. Ekkor a főváros megkezdte az egyesület vagyonának leltárba vételét és lefoglalását, de amint a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) tudomására jutott az eset, bejelentette igényét az örökségre, mint az alapszabályok szerinti jogutód.

Az egyesület fennállása során szerves részét képezte a magyar közéletnek és kultúrának. Tervszerűen gyarapított és rendszerezett könyvtára kiemelkedett az ország közkönyvtárai közül tartalmilag, és mennyiségileg is.

Művelődéstörténeti szempontból kiemelkedő jelentőségű a Nemzeti Casino működése. Európai mintákat hozott az országba, és kihatása volt a kaszinómozgalom terjedésére mind Budapesten, mind a vidéki városokban. Erősítette a magyarságtudatot, elősegítette a nemzetté válást. Összehozta a különböző társadalmi osztályokat, biztosította azt a közeget, ahol párbeszédbe elegyedhettek.

A Nemzeti Casino számos oldalról feltáratlan terület még, így sok kérdés fogalmazható meg már a kutatás megkezdésekor, és a kutatás előrehaladtával továbbiak vetődnek fel.

* A tanulmány az „EFOP-3.6.1-16-2016-00001 Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” projekt keretein belül jött létre.

¹ Ilk 1927: 8.

A NC közel 120 éven át volt aktív részese a magyar társadalomnak. Személyisége, hivatása, szerepe folyamatosan változott, alkalmazkodott a korhoz. Létrejött Széchenyi István érdeme, az ő szándékait pontosan meg tudjuk határozni hátrahagyott munkásságából. Érdeemes lehet végigkövetni ezt a szellemiséget a fennállás évei alatt, elemezni hatását, eredményeit. Betartotta-e az egyesület a megfogalmazott célokat, beváltotta-e a hozzá fűzött reményeket? A soron következő igazgatók követték-e elődeik nyomait? A változó körülmények adtak-e erre lehetőséget?

A Nemzeti Casino tagnévsorai az egyesület évkönyveiben fennmaradtak, de ezeket felhasználva áttekintő kutatás nem született még. Hatalmas adatmennyiségről beszélünk, amit egy rendszerbe szervezve új kutatási lehetőségek merülnek fel. Már az adatbevitel is hosszadalmas munkafolyamat, de ha egy adatbázis összeáll, teljes képet kapunk a tagokról, és az egyesület működéséről, melyből különböző lekérdezésekkel teljesen új szempontból ismerhetjük meg a Casinót.

A meglévő szakirodalomban általában csak adott évet, esetleg éveket vizsgáltak ilyen szempontból, és ezekre az adatokra építették a Casinóról kialakított képet. Ezzel az adatbázissal már a teljes fennállására vonatkozóan tudunk majd következtetéseket levonni mind a tagokról, mind az egyesületben felállított bizottságokról. Különböző bizottságok feleltek az egyesületben a feladatok ellátásáért, melyekben a tagok személye nem utolsó szempont. Aki ilyen pozícióba került, annak a saját nézőpontjai már hatással lehettek a Casino működésére.

Egy másik, még kevésbé kutatott terület az egyesület könyvtára, bár az állomány valószínűleg több mint fele jelenleg is a rendelkezésünkre áll az MTA Könyvtár és Információs Központ gyűjteményében. Az 1945-ös megszüntetést követő évtizedekben sajnos nem történt meg az állomány feltárása. Mivel a kifejezett könyvészeti ritkaságok feltételezhetően nem maradtak fenn, így kéziratári szempontból – a viszonylag nagy mennyiségét is figyelembe véve – nem volt elsődleges a katalogizálása. A könyvtár egyik munkatársa viszont készített egy rövid, ám átfogó összeállítást a kéziratárban fellelhető kapcsolódó iratokról, és a feloszlást követő történetekről.² Könyvtári szempontból a retrospektív voltának, mennyiségének, illetve a felmerülő új feladatoknak és az egyre erősödő munkaerő-megvonásnak köszönhetően mindig is háttérben maradt ez a projekt.

Az állomány összetételére csak a korabeli beszámolókból tudunk következtetni, de ha a könyvek katalogizálása befejeződik, már egy konkrétabb képet építhetünk fel a könyvtárról. Miért is fontos ez? Mivel a könyvtárat saját tagjaik használatára tartották fenn, így a saját szemléletüket tükrözi a beszerzett, esetleg a tagok hagyatékából beérkező könyvek témája, kora. Mivel ez egy tervszerűen gyarapított könyvtár volt, ebből is újabb következtetéseket vonhatunk majd le. Közelebb kerülhetünk a válaszhoz, ami a gyakran feltett „Mit olvastak a tagok?” kérdést illeti. Konkrét választ a könyvtári adminisztráció forrásainak megsemmisülése miatt nem fogunk tudni adni a kérdésre, nem is szándékunk, viszont a „Mit olvashattak a tagok?” kérdés már reálisnak és meg-

² Ld. Mázi 1999.

válaszolhatónak tűnik. A folyóiratokról, napilapokról se feledkezzünk meg: „Milyen lapokat járatott a Casino?”

További fontos kutatási és kortörténeti információ vonható le a könyvekben lapuló possessor adatokból. Kik adományoztak könyvet a Nemzeti Casino könyvtárának? A nagyobb adományozókról, főleg a kezdeti időszakból, találunk említést a különböző forrásokban, de ez szintén nem a teljes képet mutatja.

Előzmények

A 18. század végén jelentek meg nagyobb számban az olvasóköri hazánkban. Ezek *„olyan politikai társulások voltak, amelyeknek programjában az olvasás és művelődés mint a társadalmi átalakulás eszköze és az osztrák gyarmatosítás elleni harc fegyvere kapott helyet”*.³ Titkos egyesületekként működtek, bár a bécsi udvar figyelmét így is sikerült magukra vonniuk.

A kölcsönkönyvtárak és az olvasókabinetek is a fejlődő közönségnek és a növekvő olvasási kedvnek köszönheték kialakulásukat. A kölcsönkönyvtárakat kölcsönzési díj ellenében bárki használhatta, míg az olvasókabinetek a kölcsönzés mellett már árusítással is foglalkoztak. Mindkét forma a városokhoz köthető. Az érvényben lévő cenzúrarendeletek szerint minden új művet engedélyeztetniük kellett a helyi revizzorral, ezzel próbálta a kormányzat akadályozni a tiltott könyvek terjedését. Állományuk népszerűsítésére katalógusokat állítottak össze, melyekben az esetleges tiltott könyveket viszont nem tüntették fel. A francia forradalom híre újabb szigorításokat hozott hazánkban, majd 1798-ban az ország 11 városában 16 olvasókabinetet szüntettek meg, majd 1799-ben az összes kölcsönkönyvtárat.

Az egyesületek és társaságok létrejötte a 19. század első felére datálható. Bár már az 1770-es években is ismert néhány ilyen társulás, például a szabadkőművesség keretein belül, de tudunk lövészegyletekről és diáktársaságokról is, virágzásuk viszont a 19. század utolsó harmadára és a 20. század első felére tehető.

Az olvasóközönség megjelenése talán kicsit meg is előzte az egyesületek kialakulását, majd ezt követően párhuzamosan fejlődtek, így e két folyamat mindenképpen összekapcsolódik.

A korabeli társulásokról, egyesületekről általánosságban elmondható, hogy azzal a céllal jöttek létre, hogy az átalakuló társadalom különböző csoportjainak különféle törekvéseit képviseljék. Központjuk Pest volt, de hullámszerű terjedésüknek köszönhetően gyorsan jelentek meg a vidéki városokban is. Ezt segítette a korszakban erősödő városiasodás, illetve ez fordítva is elmondható, az egyesületek kialakulása és tevékenysége

³ Fülöp 1978: 17.

jótevény hatással volt a városfejlődésre, és az ezzel együtt járó társadalmi átalakulásra. A közös cél érdekében összefogtak a különböző társadalmi rendbe tartozó, eltérő háttérű és helyzetű tagok, egyleti aktivisták, így együtt tevékenyebben és szerteágazóbban tudták az egyesület munkáját hatékony mederbe terelni, és összhangba hozni a település és a képviselt csoport érdekeivel.

Az olvasóköri és kölcsönkönyvtárak újraindulása kicsit váratott magára, és ekkor is csak szigorú szabályok mellett működhetek, de 1811-ben egy helytartótanácsi rendelet értelmében a kölcsönkönyvtárak újra kérvényezhették a működésüket. Magyarországon engedéllyel csak 4 működhetett, kettő Pesten, egy Budán és egy Pozsonyban. Az engedélyezésnél figyelembe vették a kérelmező személyét, háttérét, műveltségét, vagyonát. Közzétették a kötelezően beszerzendő könyvek és a tiltott könyvek listáját, nyilvántartásokat kellett vezetni, többek között az olvasókról is. Az olvasókabinet szó használatát és az olvasótermek üzemeltetését tiltották. Az olvasást a tudományos, a vallási és az erkölcsi munkák felé igyekeztek terelni, főleg német és latin irodalom állt rendelkezésre.

Röviden szót kell ejtenünk az ebben az időszakban kialakuló irodalmi diáktársaságokról is, melyek szintén a 18. század végén jelekedtek meg a kollégiumok, líceumok, papneveldek és a pesti egyetem falai között is. Tevékenységük elősegítette az olvasóközönség fejlődését a felvilágosodás időszakától számítva.

A reformkor során már bővültek az olvasás színterei. Megjelentek a kaszinók, a társalkodó egyletek, és az olvasóegyesületek is. Itt az elsők között kell megemlíteni az 1827-ben felállított Nemzeti Casinót. Ahogy Fülöp Géza írja: *„A kaszinók és társalkodóegyletek közt a különbség gyakran csak elnevezésükben van, elsődleges céljuk – a Széchenyi alapította Nemzeti Kaszinó példájára – a közéleti tevékenység fellendítése, a reformeszmék terjesztése tagjaik közt, s ennek szolgálatára járatták a korabeli időszakai sajtó termékeit és gyűjtenek könyvtárat. Ugyanakkor biztosítják a tagok számára a művelt társalgás és a szórakozás lehetőségeit is. Az olvasóegyesületek viszont az irodalomterjesztést tekintik fő feladatuknak, a reformkori művelődést és közéletet lapok és könyvek olvastatása, az azokban foglalt eszmék népszerűsítése révén szolgálják elsősorban”*.⁴

Az egyesületek történeti vizsgálatához hozzátartozik, hogy megpróbáljuk felkutatni az egyesületek céljait, amik többnyire nem egyeznek meg az alapszabályokban közzétettekkel. Ennek oka lehet az, hogy az alapszabályokban nem rögzítették idővel a célok módosulásait, illetve az is, hogy már eredetileg se foglalmaztak meg konkrét célokat, csak általános elveket. Szintén fontos vizsgálendő elem az egyesületek társadalmi bázisa, ami nem tükröződik egyértelműen a tagnévsorokból. Elemezni kell ugyanis a tagság formáját is, ha van rá mód, mert abból, hogy valaki tagja volt egy egyesületnek, nem következik automatikusan, hogy aktívan részt is vett a tevékenységében.

Mivel a Casino évkönyvei többnyire hiánytalanul fennmaradtak, így mondhatnánk, minden adott. Ezek egyben tartalmazzák a tagnévsorokat, az aktuális házirendet és az éves beszámolókat. Bár a beszámolók idővel megrövidültek, a tagnévsorokban

⁴ Fülöp 1978: 50.

közölt adatok megcsappantak, még így is rengeteg új és hasznos információt tudhatunk meg ezekből.

Az évkönyvekből kialakult Casino-kép azt hivatott tükrözni, hogy láttatta magát az egyesület a korban, milyen szerepet kívánt betölteni az adott időszakokban. Ezt össze tudjuk vetni a korabeli sajtóban kialakult Casino-képpel, vagyis hogy az adott kor, társadalom hogyan látta a Nemzeti Casinót.

Egy egyesület, társulat vagy egyesület kutatásánál a vizsgálat részét képezhetik az egyesülettörténeti elemző vagy összehasonlító munkák; a rendelkezésre álló, jubileumi alkalmakra készült úgynevezett „öntörténetek”; szaktörténetesek tanulmányai egyes egyesületekről; egyesülettípus vizsgálatok; központi összeírások; illetve a sajtó és esetleges beszámolók, röpiratok.

A Nemzeti Casino kapcsán is készült ilyen öntörténeti munka 1927-ben A Nemzeti Casino százéves története 1827–1926 címmel. Ilk Mihály mint az egyesület titkára⁵ – ahogy ő fogalmaz: „névtelen jegyzője” – az előzményektől és a kezdetektől egészen 1926-ig foglalta össze a Nemzeti Casino történetét. Felvázolta Széchenyi István szándékait és tevékenységét, az egyesület megalakulásának kezdeti mozzanatait a berendezés összegyűjtésétől a választási rend kidolgozásáig, továbbá részletezte az egyesület céljára kialakított ház megszerzésének lépéseit, próbálkozásait is.

1833-ban már 29 kaszinóról, olvasótársaságról és egyéb egyletről volt tudomása a kormányszatnak a titkos megfigyelések eredményeképp, és ez a szám rövidesen elérte a 200-at. Széchenyi eszméi mellett ezekben a körökben is hamar feltűntek Kossuth és mások radikálisabb nézetei is.

Az olvasóegyesületekben már nők is lehettek tagok, viszont a kaszinókba és társalgó egyletekbe csak férfiak kerülhettek be. Meg kell említeni ezen társulások pozitív politikai és művelődési hatásait is, ami a magas taglétszámnak köszönhetően jól érvényesült. A falak között megvitatták az aktuális közéleti, politikai, tudományos témákat, problémákat, továbbá a sajtóban megjelenő hazai és külföldi híreket.

A reformkorban is számottevő a diáktársaságok és a kölcsönkönyvtárak olvasást elősegítő és népszerűsítő hatása.

Az olvasóközönség alatt több társadalmi réteget értünk, találkozunk a főrangú olvasókkal (főpapok, főurak), a középrendűekkel (értelmiség, hivatalnoknemesség; vidéki birtokosnemesség; katolikus és protestáns papság), a városi polgársággal és a parasztsággal is különböző mértékben, és más-más irodalmi termékek kapcsán. Az utolsó réteg, a parasztság teszi ki a lakosság 79%-át ebben az időszakban, de ez a közönség más színvonalú termékeket fogyasztott, mint az előző csoportok.

Az egyesület mint jogi értelemben vett fogalom sokáig definiálatlan maradt. Átfogó szabályozására nagyon későn, csak az 1989. évi 2. tc.-ben került sor. A törvényhatóságoknak már 1845-ben bejelentési kötelezettségük volt a Helytartótanács felé, jelenteniük kellett a hatáskörükbe tartozó egyesületeket, megküldve azok alapszabályzatát. Kutatási szempontból ez egy hasznos kiindulási pont lehet, bár a kötelezettség be nem

⁵ Ilk Mihály 1887-től látta el a titkári, pénztárnoki pozíciót a Nemzeti Casinóban.

tartása miatt elég hiányos a rendelkezésre álló dokumentáció. Az engedélyeztetési eljárásról 1852-ben megjelent már egy pátens, majd 1873-ban és 1875-ben belügyminiszeri körrendeletek szabályozták az egyesületek működését. A 20. század első felében az 1919. évi néptörvényt említhetjük még meg, de a tételes és mindenre kiterjedő szabályozás csak 1989-ben született.⁶

Tóth Árpád ezeket figyelembe véve a kutatása során azokat a szervezeteket tekintette egyesületnek, melyek *„(1) közhasznúnak tekintett célra, (2) (döntően) magánszemélyek (3) önkéntes, (4) anyagi áldozattal, fizetéssel (adakozással) járó, (5) intézményesült (megfogalmazott szabályokat követő) szövetkezésének köszönhetően működnek, és (6) amelyek fölött hatóság csupán felügyeletet lát el, de maguk nem hatósági intézmények”*. Ehhez képest másodlagosnak ítélte *„a konkrét szervezeti formát, az egyesületi tevékenység jellegét és rendszerességét, valamint az adott szervezet nevében vagy a tagságára alkalmazott kifejezést”*.⁷

Mindezek alapján a 19. század első felében Pesten 32 egyesület működött. Kósa János vállalkozott 1937-ben a társadalmi szervezetek csoportosítására úgy, hogy minden egyesületet csak egy kategóriába sorolt: társadalmi egyesületek (szabadkőműves páholyok utódai, ide sorolta a Nemzeti Casinót is); politikai csoportok (pl.: Gyűlde, Nemzeti Kör); foglalkozásbeli egyesületek, hivatásszervezetek (pl.: kereskedői testület, nagykereskedők egylete, budapesti királyi orvosegyesület); természettudományi társulat (egyszerre orvosi és tudományos); végezetül a tudományos és művészeti egyesületek.⁸

Az egyesületek reformkori közös vonásai szerint a tagság eltérő formáit különbözteték meg, kifinomult szervezeti felépítést tettek közzé az alapszabályzatban (pl.: tisztségek struktúrája), védnököt kértek fel (általában József nádort vagy nádornét), liberális alkotmányosság és demokrácia valósult meg. Vezetőiket rendszeres időközönként maguk választották, évente 1-2 alkalommal tartottak közgyűlést, választmányuk és igazgatótanácsuk volt, rendelkeztek egyesületi titoknokkal és pénztárnokkal, továbbá erősen kötődtek a nyilvánossághoz (beszámolók és tag-, illetve támogató toborzások révén). Összességében elmondható, hogy a kezdeti időszakban az alapítók a Nyugat-Európában látott, tapasztalt mintákat próbálták beépíteni a saját szervezetükbe.

⁶ A Magyar Jogi Lexikon jogi definíció hiányában a 19-20. század fordulóján a következőképpen határozta meg az egyesületet: *„Az egyesület természetes vagy jogi személyek közt, meghatározott célra és szervezeti formában létesült intézményforma; szinonimája a társulat és az egylet; a társaságtól annak „gazdasági, vagyoni célja” különbözteti meg (mely lehetséges az egyesület esetében is, de nem szükségszerű), valamint az, hogy az egyesület mindenképpen jogi személyiséggel bír, míg a társaság nem”*. A későbbi évtizedekben az egyesület három fő jellemzője a következő lett: a tagok közös érdeke, az önkéntesség és az államtól való függetlenség. Amennyiben ezekhez társul még, hogy az egyesület elsődleges tevékenysége nem kötődik a megélhetéshez, illetve a tagságának nagyobb része nem fizetett alkalmazott, hanem „önkéntes”, akkor már „szabadidős, részvételen alapuló egyesületről” beszélhetünk. Tóth 2005: 39.

⁷ Tóth 2005: 44.

⁸ A közhasznúság kritériumait szintén Tóth Árpád foglalta össze: *„1. a szegények, nyomorúságba jutottak megsegítése; 2. a tagok kölcsönös segélynyújtása; 3. a társas élet előmozdítása; 4. a közösség kulturáliságának emelése, a tudás terjesztése; 5. valamely gazdasági ág érdekeinek szolgálata; 6. azonos foglalkozásúak, képzettségűek közösségének szervezése”*. Tóth 2005: 47.

A reformkori egyesülettípusokat Tóth Árpád a következőképp csoportosította: jótékonyági egyletek; temetkezési és betegsegélyező egyletek; társasegyletek, testedző és sportegyesületek; kulturált szórakozás, tudomány- és művészttámogató egyesületek; gazdasági egyesületek; pesti izraelita egyesületek.

Összességében a felvilágosodás és a reformkor alatt növekedett, fejlődött és vált egyre igényesebbé az a magyar olvasóközönség, mely társadalmi alapjául szolgált a polgárosodó nemzeti irodalomnak, lapkiadásnak és könyvkultúrának, megküzdve a bécsi udvar és a hazai vezető rétegek korlátozó intézkedéseivel.

A Nemzeti Casino

Széchenyi István az 1825–27-es országgyűlésen elhangzott beszédében felszólalt a magyar nyelv érdekében. Ekkoriban a német volt a városi polgárság nyelve, a magyar nyelv főleg csak a falusi udvarházakban volt használatos. A különböző társadalmi osztályok egymástól elszigetelten éltek. Ezt a helyzetet próbálta orvosolni Széchenyi. Külföldi útjai során fokozatosan érlelődtek benne a reformgondolatok, hogyan tehetné a magyar nemzetet egységesebbé, összetartóbbá.

Fejlesztéseket tervezett és eszközölt mind a főváros, mind az ország és mind maga a társadalom érdekében. Többször járt Európában, és egy magyarországi Casino gondolata is megfogalmazódott benne, látva többek között a londoni, párizsi, prágai, görög kaszinómintákat,⁹ és megtapasztalva a klubélet szerepét ezekben a városokban, országokban.

Első próbálkozása tervei megvalósítására egy országgyűlés ideje alatt működő szűk képviselői társashely volt, az 1825–27 között üzemelő Pozsonyi Klub. Ezt gróf Károlyi Györggyel hozták létre, lehetőséget adva egy közel 20 fős társaságnak, hogy egy bérelt lakásban beszélgethessenek, dohányozhassanak, biliárdozhassanak, hírlapokat olvashassanak és megvacsorázhassanak.¹⁰

Széchenyi ennél többet szeretett volna. Egy állandó, nem csak az országgyűlés ideje alatt működő pesti kaszinó felállításán dolgozott. Naplóbejegyzései már 1825-ben és 1826-ban is utalnak erre. Ez volt az az időszak, amikor Pest fejlődésnek indult (Pozsonnyal szemben). Ezt felismerve Széchenyi megpróbálta a külföldön sokat tartózkodó arisztokráciát is Pestre csábítani. Növekedett a város népessége, fejlődésnek indult a közélet, a politika és a kultúra is.

1827. június 10-ére kaptak meghívót az aláírók a Dorottya utcai Vogel-házba, hogy megtartsák a Pesti Casino első összejövetelét. Az épületben szállást is béreltek

⁹ Simon 2000: 22.

¹⁰ Simon 2000: 16–17.

a vidékről érkezők számára. Ezen legelső tanácskozás báró Brudern József elnökle mellett zajlott, viszont mindössze 46 fő jelent meg, mivel ekkor ült össze Pozsonyban az országgyűlés is.

Az egyesület a tagok befektetései révén jött létre, így az első tagok a társaság részvényesei lettek, ezért cserébe ingyen látogathatták a Casinót életük végéig. A hivatalos megnyitó 1827. augusztus 20-án volt.

Az egyesület indulásakor már 175 részvényese volt a Casinónak, akik fejenként 100 ezüst forint pengő tagdíjat fizettek be és 3 évre vállaltak kötelezettséget. Az épület bebútorozásában és a szükséges eszközök beszerzésében egy elkülönített pénzüsszeg felhasználása mellett a tagok saját adományaikkal vettek részt. Az ország különböző területeiről küldtek jobbnál jobb fajta borokat a Casino pincéjébe árusításra. Az egyesület az alapító szándékai szerint a magyar borok jó hírnevét akarta erősíteni mind a hazai, mind a külföldi kereskedelemben.

Vendéglóstit és szolgazemélyzetet szerződtettek, 1 udvarmester, 1 kapus, 2 belső szolga és 1 fűtő volt alkalmazásban. Megrendeltek 18 hazai és külföldi lapot és folyóiratot.

Az 1830. február 7-ei választmányi ülésen a Pesti Casino nevet Nemzeti Casinóra cserélték. Átköltöztek a pesti Börzsepalotába, de már ekkor célul tűzték ki, hogy felépítenek egy megfelelő házat az egyesület számára.

A NC nagytermében minden vasárnap muzsikadarabokat adtak elő, hangászati multságokat tartottak, az évek során hangászati igazgatók váltották egymást, majd felfogadták Erkel Ferencet karmesternek. Mindezek hatására 1833 és 1846 között a pesti zenei élet fejlődésnek indult.

Gróf Széchenyi István 1833. április hó 27-én kelt végrendeletében a Casinóra egy aranyserleget hagyományozott, majd 1841. december 5-én módosított végrendeletében így intézkedett: *„A pesti Nemzeti Casino társaságnak ajándékozok egy kétszáz aranyat (200) érő serleget ... minden esztendőben tartassék ott egy részvényesi ebéd s akkor az én emlékezetemre ürítették ki az említett serleg, mely az akkori borok leghelyesebbikével legyen meg- s megtöltve”*.¹¹

1835-től végrendeleti nyilatkozat aláírását írták elő a tagoknak, ennek szövegét Széchenyi fogalmazta meg: *„a tagok kötelezik magukat, hogy végakarataikat idejekorán, még egészséges állapotukban el fogják rendelni és egyszersmint megígérték, hogy végrendeletükben a Casinóról is megemlékeznek és részére egy kis emlékjelet fognak hagyni”*.¹² A nyilatkozatot sokan írták alá, neveiket évről évre a közgyűléseken felolvasták.

Széchenyi célja volt az is, hogy a Casinóban *„ott legyen minden ember, kinek befolyás, hatalom és vagyon van kezében”*.¹³ Az első, uralkodóházból való tag Bourbon Károly Lajos lukkai uralkodó herceg lett, akit 1836. február 4-én közfelkiáltással választottak tagnak. Az első tiszteletbeli tag Albert Edward walesi herceg, angol trónörökös volt

¹¹ Ilk 1927: 39–40.

¹² Ilk 1927: 38.

¹³ Ilk 1927: 33.

1881-ben. 1885-ben választották be Rudolf főherceget, az osztrák császári és a magyar királyi trón örökösét. Tiszteletbeli tagok voltak még József főherceg és fia, József Ferenc főherceg, a család másik ágából Albrecht főherceg, nagybányai Horthy Miklós, majd Dom Miguel braganzai királyi herceg. Belépett az egyesületbe Fürst Clemens von Metternich, osztrák államkancellár is.

Bár Széchenyi a politikát megpróbálta távol tartani a falaktól, a NC már a kezdeti években is kivívta a bécsi udvar figyelmét, a tagnévsorok szerint konzervatívok is voltak a köreikben, de főleg a reformerők csoportosultak a falak között. A NC mint egy szűk körű országgyűlés működött, itt került sor a döntések meghozatalára, és a vitákat is itt folytatták le. Ezek ellen többször is fellépett az igazgatóság. Ezt igazolja Kossuth Lajos esete is, aki 1836-ban kérte felvételét az egyesületbe: „*a nemzeti casino* tömérdek hírlapot hordatott és szép könyvtára volt, szerettem volna hasznukat vehetni”. Széchenyi személyesen kérte meg az új tagjelöltet, hogy vonja vissza a kérelmét, félt, hogy a bécsi udvar politikai lépésnek vélné. Kossuth végül visszalépett: „...itt ön a házi gazda; én annak nézem, s nem szokásom oda tolakodni, ahol tudom, hogy nem szívesen látnak...”¹⁴

1848. június 4-én Széchenyi elnökkölt a közgyűlésen, ekkor láthatták a tagok utoljára az egyesület falai között. Az 1856. novemberi választmányi ülésre Széchenyi Döblingből egy díszes sakkjátékot küldött ajándékba.

1861-ben a közgyűlés határozatban döntötte el, hogy minden évben lakomát tartanak Széchenyi emlékére, ahol a szónok a serleggel a kezében tart emlékbeszédet. Az első ilyen ünnepélyes lakomát 1864. február 4-én tartották, a serleg kiürítése előtt báró Wenckheim Béla mondott emlékbeszédet. Azóta minden évben megtartották a Széchenyi-lakomát (kivéve a háború éveit). Az emlékbeszédeket 1901-ben a Casino évkönyvében összegyűjtve adták közre, majd évről évre ugyanitt közölték ezeket.

Az egyesület 1851-ben visszaköltözött első épületébe, a Vogel-féle házba, majd 1859-től a Hatvani utcai Cziráky-féle házban működött 1871-ig. Az épület berendezését Ybl Miklós tervezte. 1865-ben már a Jankovich-féle ház lett a NC tulajdona, de ezt 1871-ben ráfizetéssel elcserélték a Kossuth utca és a Szép utca sarkán álló Cziráky-palotával. A következő évtizedekben a Casino vezetői és tagjai azon dolgoztak, hogy az egyesület céljai szerint alakítsák át ezt az épületet.

¹⁴ Simon 2000: 38–40.

1. kép A Cziráky-palota¹⁵

Az egymást követő NC-igazgatók mind nyomot hagytak a Casinóban. Károlyi István gróf 1885-ben a régi bútorokat cserélte ki modern, kényelmes és stílusos darabokkal, majd 1886-ban a könyvtárat is méltó berendezéssel látta el. Rendbe hozatta a Széchenyi terem burkolatát, a nagy étteremben mahagóni berendezést alakított ki és létrehozta a teraszt. Utóda, Esterházy Mihály gróf befejezte a kisebb könyvtárterem átalakítását, majd az olcsóság és kényelem elvét követve megkezdte a Casino adósságainak hatékonyabb törlesztését, amit Zelenski Róbert gróf pár év alatt be is fejezett, így a Casino teljesen tehermentessé vált. Zelenski gróf továbbá rendbe hozatta a billiárdtermet, a Vörös termet és a Deák-szobát. Hadik-Barkóczy Endre gróf átépíttette a teraszt. Edelsheim-Gyulai Lipót gróf továbbfejlesztette a Casino ízléses berendezését. Szintén maradandót alkottak azon igazgatók, akik a világháború, a forradalom és a kommunizmus pusztításai után a Casino sorsát kezükbe vették, megkezdtek a romok eltakarítását, megtisztították és új életre keltették a Casinót, felkutatták és visszaszerezték az elrablott bútorokat, szőnyeget, értékesebb felszerelési tárgyakat.¹⁶

A NC a hazai jótékony és kulturális intézményeket is segélyezte, számos emberbaráti gyűjtést szerveztek. 1922-ben Széchenyi-alapot hoztak létre, 5 év alatt 250 millió koronát gyűjtöttek össze. Az alap kamatait a Casino felajánlotta „a Honvédelmi Minisztériumnak, azon kikötéssel, hogy az a Ludovika Akadémiát végzett 3 legjobb minőségű honvédtiszt közül a Casino igazgatóságának választása szerint évenként annak fog felszerelésére kiadatni, ki viszonyainál fogva arra legjobban reá van utalva”.¹⁷

¹⁵ <http://ybl.bparchiv.hu/sites/default/files/document/img/f.86.102.jpg> (Letöltve: 2020. május 30.)

¹⁶ Ilk 1927: 28–29.

¹⁷ Ilk 1927: 43.

Az alapszabályok¹⁸

A Nemzeti Casino minden évben kiadta az aktuális alapszabályait, házirendjét és tagjainak a névsorát. Az alapszabályok szerint „a Casino nemes maga viseletű embereknek kellemetes társalkodás végett való Egyesület”. Főbb társalgási témáik a tudomány, a gazdaság és a kereskedelem, könyveket, hírlapokat olvasnak, viszont kizárták köreikből a politikát és a szerencsejátékot.

A tagság feltétele a tagdíj megfizetése volt. Tagnak választhattak bármilyen magyarországi vagy erdélyi férfit, külföldi személy – idegen, katona, tudós, művész, jó reménységű ifjú – viszont csak egy tag bevezetése révén kerülhetett be az Idegenek könyvébe, és léphetett be az egyesület helyiségeibe. 1828-ban az éves tagdíj 100 pengő forint volt, egy aláírással 3 évre kötelezték el magukat az új tagok, 1895-ben már 120 pengő forint volt ez a díj, és az aláírás 6 évre vonatkozott.

Az évek során formálódtak, szigorodtak a szabályok. Egy idő után már az új tagok felvételéhez szükséges volt egy tag ajánlása, illetve a választmány szavazattöbbsége. A tagság lejártá esetén megújítható, életfogytig elvállalható, vagy egy bizonyos összeg befizetésével örökre megváltható volt. 1883-tól bevezették a felvételi díjat, ami egyszeri 200 forint volt.

Kezdetben a rendes évi közgyűlés évente két alkalommal került megrendezésre, az év elején és a közepén, majd később egyszer, január utolsó vasárnapján. Ezen alkalmakkor az egyesület fenntartásához szükséges rendeleteket vitatták meg, és megválasztották a közgyűlés elnökét, az igazgatósági és a választmányi tagokat. A közgyűlésnek további feladatai is voltak: az állapotjelentések, jóváhagyások előterjesztése, költség-előirányzat jóváhagyása, illetve a fejlődést, gyarapítást, alapszabály-változtatást irányzó indítványok tárgyalása. Sürgős és haladéktalan esetekben a választmány hívhatta össze a rendkívüli közgyűlést. A közgyűlés szavazattöbbséggel dönthetett.

Az alapszabályzat kimondta: *„Azokban az esetekben, ha a Casino az alapszabályokban előírt célját túllépi és eljárását be nem tartja, hatáskörét túllépi, államellenes működést fejt ki, a közbiztonság és közrend ellen súlyos vétséget követ el, vagy a tagok vagyoni érdekeit veszélyezteti, a m. kir. belügyminiszter ellene vizsgálatot rendelhet el, működését felfüggesztheti és végleg fel is oszlathatja”.*

Rögzítette továbbá azt is, hogy *„A nemzeti Casino vagyona feloszthatatlan, és ahhoz se részvényesek, sem az egyletből kilépett tagok, sem azok örökösei, hagyományosai vagy engedményesei legkisebb jogot sem tarthatnak. Azon esetben, ha az egylet feloszlata, emberi számítás szerint előre nem látható bármi rendkívüli ok vagy eseményeknél fogva, elkerülhetetlenül bekövetkeznék, összes vagyona, mint szintén feloszthatatlan alapítvány a Magyar Tudományos Akadémia, vagy az annak helyébe netán lépett hasonló jellegű magyar tudományos intézetre háramlik”.*

¹⁸ A Nemzeti Casino 1828-as, 1895-ös és 1923-as évkönyve alapján.

A választmány feladata a Casino igazgatása, a hivatalnoki személyzet kinevezése és elbocsátása, új tagok felvétele volt, meghatározta a személyzet járandóságát, igazgatta a folyó ügyeket, ellenőrizte a tagdíjak beszedését, megalkotta és módosította a házirendet, havonta ülésezett és jegyzőkönyvet vezetett. Az új tagok felvételénél titkos golyóvetéssel szavaztak. Ülései a Casino tagjai számára nyilvánosak voltak.

Az igazgatóság 3 tagból állt és végrehajtó feladatot látott el. Kidolgozta a következő évi költségvetést, képviselte az együletet, végrehajtotta a közgyűlés és a választmány határozatait.

A pénztartó kezelte az egyesület vagyonát az igazgatók és a választmány felügyelete alatt.

Szigorú szabályok vonatkoztak a kártyajátéokra is. Amennyiben valamelyik tag nem törlesztette az adott határidőn belül a felmerült játéktartozását, kizárhatták az egyesületből. A Casino helyiségei, mint a társalgó, olvasóterem, játéktér és az étterem csak a kijelölt célokra volt használható. A könyvtár dokumentumai – könyvek, folyóiratok, hírlapok, térképek, egyéb nyomtatványok – csak helyben voltak használhatók, az olvasó- és játéktérben tilos volt az étkezés, és előírás volt a csend. Az éttermen kívül kizárólag este 10 óra után lehetett ételt felszolgálni. A helyiségek délelőtt 11 órától hajnali 5 óráig tartottak nyitva. A választmány több bizottságot is felállított a különböző feladatok felügyeletére: pénzügyi bizottság (7 tag), játékbizottság (9 tag), művészeti bizottság (7 tag) és könyvtári bizottság (17 tag). Ezek összetétele és feladatai is változtak az évek során.

A Casino könyvtára

1827-ben Széchenyi a NC megalapításakor felajánlott 338 kötetet a könyvtár számára. Még ekkor a tagok 250 kötetet gyűjtöttek össze. A kezdetekben hírlapokra 1200 forintot, könyvek beszerzésére 500 forintot irányoztak elő. A magyar nyelvű állomány serkentése érdekében 1829-től a beszerzésre fordított összeget csak magyar művekre lehetett fordítani, de az adományokból, hagyatékokból továbbra is sok külföldi mű érkezett.

1834-ben Antal Mihály hozta létre az első inventáriumot, ebben 673 munka, közel 3000 kötet könyv, hírlap és folyóirat szerepelt. 1838-tól a könyvtár rendszeres lajstromozását rendelte el a Könyvtári Bizottság. Szintén e bizottság 1840-ben meghatározta a gyarapodásra és fönntartásra mérvadó elveket.

Egy nagyterem, három szoba és egy olvasóterem szolgálta a könyvtár céljait. A nagyteremben a könyvállomány, a kisebb termekben a hírlapok sorakoztak. Több katalógus segítette az eligazodást: egy betűrendes cédulakatalógus (1873), egy szak szerinti cédulakatalógus (1873), egy index, melyben a könyvek és az új szerzemények szerepeltek betűrendben és egy nyomtatott katalógus (1852).

2. kép A könyvtár olvasóterme¹⁹

A könyvtár főbb adományozói voltak Gróf Dessewffy Aurél,²⁰ Tasner Antal, Láng Ignác, Weisz Bernát Ferenc Szilágyi Ferencz²¹ és Török János.²²

A könyvtárnokok Tóth Lőrincz,²³ Pákh Albert,²⁴ Toldy Ferencz,²⁵ Weisz Bernát Ferdinánd²⁶ és végül Urházy György voltak.²⁷ Őket követően már nem alkalmaztak külön könyvtárnokot, így a betűrendes és szakkatalógus, illetve egyéb nyilvántartások vezetése is esetlegessé vált.

¹⁹ http://ybl.bparchiv.hu/sites/default/files/document/img/001085_olvasoterem_nk.jpg (Letöltve: 2020. május 30.)

²⁰ Gróf Dessewffy Aurél 1842-ben egy 278 munkából, 433 kötetből álló könyvgyűjteményt hagyományozott a Casinóra.

²¹ Szilágyi Ferencz az Augsburgi Allgemeine Zeitung 1798–1848-ig terjedő folyamait, vagyis a teljes folyóiratot, 130 kötetet hagyott a könyvtárra.

²² Török János adománya önálló szekrényben, a Széchenyi-szekrényben kapott helyet, gróf Széchenyi István munkái, illetve amit mások írtak Széchenyiről.

²³ Tóth Lőrincz 1850-ben a könyvtár szakszerű lajstromozását hajtotta végre.

²⁴ Pákh Albert katalógust szerkesztett 1852-ben.

²⁵ Toldy Ferencz statisztikai kimutatást jelentetett meg, közel 7000 db kötetet vett számba.

²⁶ Weisz Bernát Ferdinánd 1873-ban a Nemzeti Múzeum rendszere szerint átrendezte az állományt.

²⁷ György 1886: 69.

Az egyesület feloszlata²⁸

A Magyar Belügyminiszter a 251.044/1945.IV./14 számú rendelettel oszlatta fel a Nemzeti Casino egyesületet, mint „az ország érdekeivel ellentétes működést kifejtő jogi személy”-t. Ezt követően a Főváros elkezdte a NC vagyonának leltárba vételét és zár alá vonását, azonban az MTA tudomására jutott az eset, így bejelentette igényét és jogosultságát az örökségére, illetve jelezte együttműködését és támogatását a kármentés során. Ez 1945 októberében történt, amikor a Nemzeti Casino székházában (Kossuth Lajos utca 5.) találkozott a főváros képviselőjében eljáró zárgondnok az MTA képviselőjében eljáró ügyésszel.

A helyszíni tárgyalás során a zárgondnok tájékoztatta az ügyészt a NC ingó és ingatlan vagyonáról. Két ingatlan volt a Casino tulajdonában, mindkettő bombatalálatot kapott (Kossuth L. utca 5., Gellérthegy utca 5.). Az ingó vagyont a háború előtti intézkedések következtében a tagok több helyre mentették. Az értékek hollétéről minden bizonnyal vezettek valamiféle leltárt, de ezek feltehetően a NC titkári irodájában lévő összes irattal együtt megsemmisültek. A bútorok a Miniszterelnökségre, a Park Clubba és állítólag még az orosz parancsnoksághoz is kerültek, a felszerelési tárgyak a székházban üzemelő vendéglőshöz. Egy felbecsülhetetlen értékű Ming váza vidéken pusztulhatott el.

3. kép A rommá lőtt épület²⁹

²⁸ Ügyészi jelentés 1945 és Melich-Nyireő 1946 alapján.

²⁹ <http://ybl.bparchiv.hu/sites/default/files/document/img/55.5.2.jpg> (Letöltve: 2020. május 30.)

A korabeli feljegyzések szerint még közel 5-6000 kötet hevert a székházban a romok alatt, a könyvtár másik részét már a NC vezetősége átszállította az Egyetemi Könyvtárba (EK).

1945. október 15-én Melich János akadémiai főkönyvtárnok tudomást szerzett az eljárásról és felügyelni kezdte a NC könyvtárának további sorsát. Kapcsolatba lépett Gabriel Aladár korábbi könyvtárnokkal – ekkor az étterem bérelője –, aki beszámolt a könyvtár állapotáról. Felügyelete mellett közel 20.000 kötetet szállítottak az Egyetemi Könyvtár második emeleti helyiségeibe. Elmondása szerint a romok alatt maradt könyvek átmentése a MTA-ra különösen sürgető feladat volt, mivel folyamatosan ki voltak téve az idő viszontagságainak és az eltulajdonításoknak.

1946. március 13-án Melich János főkönyvtárnok és dr. Nyireő István könyvtárigazgató a székházban tettek látogatást. A székház felügyeletéért továbbra is Gábel Aladár felelt. Az épület súlyos károsodásokat szenvedett az ostrom alatt, főleg légítámadásoknak volt kitéve, a felszerelési és a berendezési tárgyak nagy része is elpusztult. Az épületet hivatalosan romházzá nyilvánították, már folyamatosan végezték a bontási munkálatokat.

A bútorzat becsesebb része a Miniszterelnökségre került, egy része a Park Clubban székelő Angol Bizottsághoz, továbbá egyes tárgyakat vidékre szállították, például képek, szőnyegek és alighanem elvesztek. Az egykoron körülbelül 40.000 kötetet számláló, tartalmilag és muzeális szempontból becses értékű könyvtár súlyos károkat szenvedett, ki volt téve hanyódásnak, házbontásnak, beázásnak.

A székházban továbbra is kb. 8-10.000 kötet feküdt a könyvtárterem és 3 másik helyiség padlóján. Gábel Aladár már rendezte az állományt, de szétdúlták, és továbbra is sok elveszett, állítólag a pártkönyvtárakba is került a gyűjteményekből. A tárgyakról Gábel Aladárnak ekkor még volt leltára és a könyvanyag egy részéről régi nyomtatott jegyzéke. Az épület továbbra is zár alatt volt, így nem tudtak lépni az átszállítás és az elismervények ellenében elvitt tárgyak visszaszerzésének ügyében.

1946. április 4-én megbeszélésre ültek össze az érintettek, akik a NC ügyében segítségül lehettek, többek között a NC utolsó igazgatói, könyvtárnoka, a MTA főkönyvtárnoka, ügyésze és a főtitkár. A megbeszélés célja volt meghatározni a teendőket a NC vagyonának átvétele kapcsán, illetve a Casino vezetőitől minél több információt megtudni az egyesületről és az ekkori állapotáról. A NC igazgatók összefoglalták az ostrom előtti előkészületeket, bár a beszámolók néhol hiányosak vagy ellentmondásosak voltak. Az értékesebb könyveket összeválogatták, és a ládákat az Országház pincéjében rejtették el. Ezek közt lehettek a Gothai Almanach, Széchenyi művei, bibliofil könyvek, szép, bőrkötéses művek és az Encyclopedia Britannica is.

Ezt megtudva, 1946. április 5-én Melich információt kért a képviselőház könyvtárának igazgatójától, hogy mit rejtett el náluk a NC igazgatósága. A tájékoztatás szerint a felsőház érték-óvóhelyére kerültek a ládák, ahol 1945 februárjában orosz kaszárnya működött, és ahol április 19-én a bizottsági szemle már csak hamut talált. Az igazgató szerint 2 láda érkezett hozzájuk, amiben a Nemzeti Casino Széchenyi-hagyatéka és levelezése is benne lehetett, de az oroszok elégettek mindent. 1946. április 13-án

a felsőházi elnöki osztályfőnök levélben megerősítette, hogy a felsőházi óvóhelyen elhelyezett 2 láda megsemmisült.

A NC könyvtárának a székházban maradt és az Egyetemi Könyvtárba átkerült részeinek a MTA-ra való átszállítása többször is megghiúsult. Végül 1946 májusában gimnáziumi diákok, építómunkások és néhány altiszt közreműködésével, továbbá egy építési vállalkozó teherautójának segítségével pár nap alatt lehordták a könyveket a NC székházából az utcára, kocsival átszállították az Akadémia épületébe és bepakolták a Vörösmarty-szobába. A romépületben maradt könyvespolcokat, könyvszekrényfalat néhány héttel később szállították át az Akadémia Vigyázó szobájába. A gimnázium hallgatói és a többi segítő tiszteletdíjként 262 kötetet kapott akadémiai kiadványokból.

Majd 1947 júniusában előkészítették az Akadémia Vörösmarty és Vigyázó szobáját az Egyetemi Könyvtárban maradt NC állomány átszállításához. Az EK altisztjei levitték a könyveket a garázsba, az Egyetemi Nyomda teherautója átszállította a könyveket az Akadémiára. Egy alkalommal, amikor az Akadémia altisztjei az Egyetemi Nyomda teherautójával tartottak az EK felé, teljes sebességgel beléjük szaladt egy Beszkárt³⁰ autóbusz, és néhány méteren át maga előtt tolt. Az altisztek kisebb sérüléseket szenvedtek, és a teherautó is megsérült. Az Egyetemi Nyomda kárát a közlekedési cég megtérítette. Végül 14 fordulóval értek a munka végére.

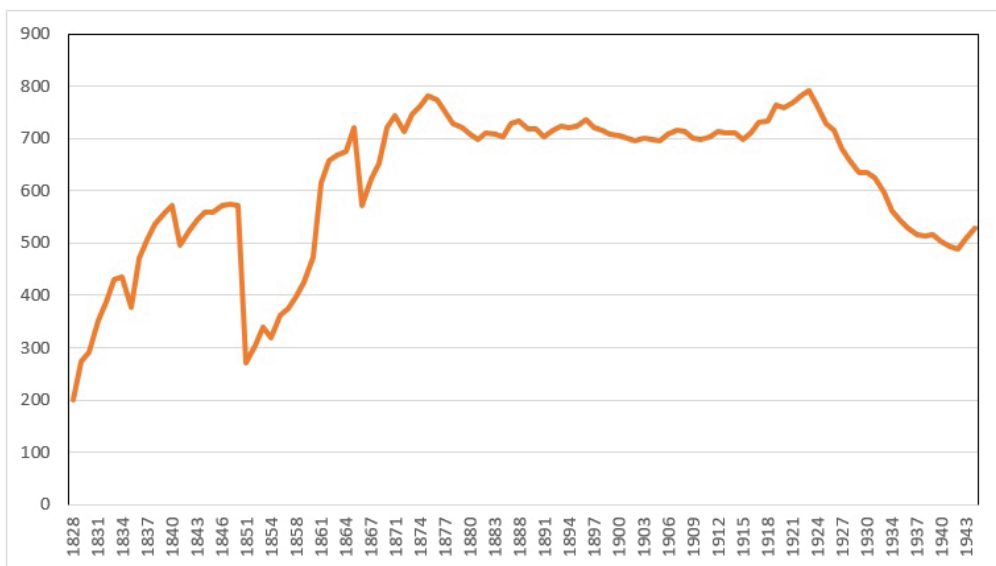
Tagság

Ilk Mihály, Tóth Árpád és még a téma néhány jeles kutatója vallja azt a nézetet, hogy a Nemzeti Casino nem exkluzív egyesületként jött létre, „minden jeles, nemes magaviseletű férfiú” tagja lehetett. Köreibe tartoztak történelmi személyiségek, tiszttviselők, táblabírák, ügyvédek, orvosok, tudósok, írók, kereskedők, gyógyszerészek.³¹ Ezzel szemben továbbra is él az a nézet, hogy ez volt a korban a „mágnás kaszinó”. Simon Zoltán az idézett művében ezt a két álláspontot hasonlítja össze és tagnévsorok elemzése után erősíti meg, hogy az alapító szándékai teljesültek, a különböző osztályok és rangok keveredtek az egyesület falai között.

A Nemzeti Casinónak 1828-ban 201 tagja volt, a feloszlítás előtt, 1944-ben már 529. A legalacsonyabb taglétszám az 1848-as forradalom és szabadságharcot követő években volt, a legmagasabbak pedig 1875-ben (783) és 1923-ban (791). Míg az 1848-as események negatív hatással voltak az egyesület tagságának alakulására, addig a trianoni határváltozások nem befolyásolták azt, nem úgy, mint a tagok életét és mentalitását. Talán a szörnyű trauma tartotta össze őket ezekben az időkben is.

³⁰ Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaság

³¹ Ilk 1927: 11.

4. kép A tagság alakulása

1828-ban a 201 tag rang szerinti eloszlása a következő volt:

- gróf: 89 fő (44%)
- báró: 26 fő (13%)
- herceg: 6 fő (3%)
- egyéb: 80 fő (40%)

1847-ben az 574 tag így állt össze:

- gróf: 140 fő (24%)
- báró: 51 fő (9%)
- herceg: 15 fő (3%)
- egyéb: 368 fő (64%)

1888-ban a 732 tag megoszlása a következő volt:

- gróf: 251 fő (34%)
- báró: 98 fő (13%)
- herceg: 22 fő (3%)
- egyéb: 361 fő (49%)

1896-ban a 734 tag összetétele így alakult:

- gróf: 309 fő (42%)
- báró: 93 fő (13%)
- herceg: 22 fő (3%)
- egyéb: 310 fő (42%)

1944-ben az 529 tag így oszlott meg:

- gróf: 211 fő (40%)
- báró: 95 fő (18%)
- herceg: 15 fő (2%)
- egyéb: 208 fő (40%)

Ezek mind csak kiragadott évek, illetve pillanatnyi állapotok. A teljes képhez bővebb, részletesebb vizsgálatokra és elemzésekre van szükség. A nemesi címek jelentése és megszerzésének feltételei is nagymértékben változtak a tárgyalt időszakban, számottevő különbség mutatkozik egy 1840-es és egy 1940-es évekbeli nemesi család élete, szerepe, vagyona, megítélése között. Az viszont elmondható, hogy a Casinóban a felsőbb társadalmi rétegek mellett mindig nagy számban voltak jelen a nemesi rangot nem birtokló, egyéb csoportok képviselői is.

Több mint egy évszázadon át határozta meg a Casino a magyar társadalom egy kivételes csoportjának életét és az egyik legmegbízhatóbb módon jelezte a társadalom változásait is. Ez az egyesület tudatosan vonta köréibe a mindenkori elitet és a meghatározó, de nem arisztokrata csoportokat. Az arisztokrácia uralkodó szerepe fennmaradt, de nem volt kizárólagos. Teret nyert több meghatározó réteg is, akiknek képviselői származásuk révén nem szólhattak volna bele gazdasági, politikai és társadalmi kérdésekbe.

A Nemzeti Casino jelene

A könyvgyűjtemény a NC feloszlása óta a MTA könyvtárának raktárában lett elhelyezve. Közel 17.700 kötetről van szó, feldolgozásuk hosszú évekig csak váratott magára. Az Akadémiai Könyvtár éves jelentései időről időre említést tesznek az állományról, de mindig csak a könyvek rendezése kapcsán, a tételes feldolgozása sokáig nem történt meg. Az állomány közel egyharmada folyóirat, ezek számbavétele már megtörtént, illetve már a könyvek fele is katalogizálásra került és hozzáférhető lett az olvasók számára. A Casino örökségének karbantartása, rendezése, tisztítása, feldolgozása folyamatos.

A feldolgozás megkezdésével párhuzamosan kezdetét vette a NC történetének és fennmaradt iratainak kutatása is. Az iratokból kiderült, hogy az Akadémiai Könyvtár 2001 kötet régi könyvet adott át a Magyar Nemzeti Múzeumnak 1991 augusztusában, egy Széchényi- emlékkiállítás céljára, ahol a Széchényi Ferenc- emlékszobában fiának, Istvánnak is emléket kívántak állítani. Ekkoriban a könyvek kiválasztásánál a művek kötése és állapota játszott szerepet. Ezek a kötetek is fel lettek dolgozva, a kiállítás kicsit több mint a fele volt könyv, a többi folyóirat. 2017-ben a korábban kölcsönzött könyvállomány 2500 kötetnyi folyóirattal lett helyettesítve, így biztosítva továbbra is az emlékkiállítás anyagát.

5. kép A Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-terme

A romépületből kimentett egyéb tárgyak között volt egy 1830-as évekből származó földgömb, illetve 7 (vagy 8) afrikai és magyar vadásztrófea. 1947. augusztus 1-jén a trófeákat a MTA könyvtára átengedte örökletékként a Természettudományi Múzeumnak, a „tönkremenés veszélyétől való megóvás végett”. Jelen kutatásunk során felvettük a kapcsolatot a Természettudományi Múzeummal, ahol tájékoztattak minket, hogy sajnálatos módon az 1956-os események során tűz ütött ki az épületben, így sok műtárgy megsemmisült. A tételes ellenőrzés során viszont rátaláltak 5 keresett vadásztrófeára, melyek sértetlen állapotban jelenleg is az állomány részét képezik.

A NC-nak rengeteg egyéb műtárgya volt – festmények, térképek, bútorok –, de ezek hollétéről sajnos nincs információnk. Egy részüket vidékre mentették, egy részük a romépületben maradt, de feltehetően többségük megsemmisült.

A kutatás jövője

A Nemzeti Casino egyesület történetének kutatása és könyvtárának feltárása, valamint a korszak részletes megismerésének eredménye egy monográfia lesz, amely alapul szolgálhat a magyarországi kaszinómozgalom működési mechanizmusainak megértéséhez, továbbá a nemzetté válási folyamat magyarországi megvalósulási formájának modellezéséhez a művelődéstörténet eszköztárának segítségével.

Az eredmények egyéb kutatásokhoz is alapot adhatnak. A könyvtár történetének összefoglalása fontos további könyvtártörténeti, olvasástörténeti, művelődéstörténeti kutatások szempontjából. A leírásokban feltárt adatok összesítése és csoportosítása alkalmas lehet kiadótörténeti, nyomdatörténeti, sajtótörténeti vagy kötetészeti elemzésekhez. A levéltári adatok vizsgálatának eredményei kapcsolattörténeti kutatásokat eredményezhetnek.

Leginkább azonban arra mutathat rá a levéltári és könyvtári anyag tételes kutatása, hogy a NC tevékenysége révén hogyan alakult Magyarországon a nemesi és polgári olvasóközönség szolgálata, illetve milyen módon alakította a NC a politikai közvéleményt. Ez utóbbival kapcsolatban felmerül a korabeli sajtó alapos vizsgálata is, ezt azonban a teljesség igényével nem tudom megtenni doktori tanulmányaim és a disszertáció összeállítása idején, vélhetőleg csupán jellemző tendenciák felvázolására tudok majd vállalkozni. A hangsúlyt ugyanis nem a sajtóviszhangra, hanem a NC történetére, tagságára és könyvtári állományának feldolgozására kívánom helyezni.

Hivatkozott források

Kézirattári iratok:

Melich János – Nyireő István 1946: Jelentés a Nemzeti Casino könyvtárával kapcsolatos dolgokról. MTAK Kézirattár Ad 274/1946.

Ügyészi jelentés 1945. Jelzete: MTAK Kézirattár RAL 234/1945.

Mázi Béla 1999: A Nemzeti Kaszinó könyvtára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Kézirat. Budapest.

A nemzeti casino alapszabályai 1895. Budapest.

A nemzeti casino alapszabályai és házirendje 1923. Budapest.

Hivatkozott szakirodalom

- Fülöp Géza 1978: A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban. Budapest.
- György Aladár 1886: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben.
- Ilk Mihály 1927: A Nemzeti Casino százéves története. 1827–1926. Budapest.
- A pesti casino tagjainak a.b.c. szerint való feljegyzése és annak alapjai 1828. Pest.
- Simon Zoltán 2000: A reformkori magyar politikai nyilvánosság és a Nemzeti Kaszinó. In: Sic Itur Ad Astra, (12.) 3. sz. 11–46.
- Tóth Árpád 2005: Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. Budapest.

Internetes források

- <http://ybl.bparchiv.hu/sites/default/files/document/img/55.5.2.jpg> (Letöltve: 2020. május 30.)
- http://ybl.bparchiv.hu/sites/default/files/document/img/001085_olasoterem_nk.jpg (Letöltve: 2020. május 30.)